

FORMAREA IMPERIILOR COLONIALE PORTUGHEZ, SPANIOL ȘI OLANDEZ

RADU MANOLESCU

Una dintre cele mai însemnate consecințe ale marilor descoperiri geografice din a doua jumătate a secolului al XV-lea și din primele decenii ale secolului al XVI-lea o constituie formarea primelor imperii coloniale, întemeiate de portughezi, spanioli și olandezi. Împinși de dorința de a descoperi căi maritime directe spre țările bogate în mirodenii și metale prețioase, îndeosebi India și „insulele mirodeniilor“ (Indonezia), portughezii și spaniolii, iar apoi și olandezii au realizat importante descoperiri geografice și mari cuceriri coloniale.

Descoperirile portugheze.

Împinși de dorința de a realiza câștiguri tot mai mari din comerțul cu aur, fildeș și sclavi negri, portughezii au explorat treptat coasta de vest a Africii, de la nord spre sud, atingând Capul Bojadar (1434), Capul Branco (1441), gurile fluviului Senegal și Capul Verde (1445), insulele Capului Verde (1455), țărmurile golfului Guineii (1469—1474), gurile fluviului Zair sau Congo (1483) și ajungând în 1485 pînă la 22° latitudine sudică.

După ce, în 1488, navigatorul Bartolomeo Dias a atins Capul Bunei Speranțe, o nouă expediție, condusă de Vasco da Gama, pornită din Portugalia în 1497, a ajuns, prin circumnavigația Africii, pe coasta de vest a Indiei, la Calicut, în 1498, realizând astfel principalul obiectiv urmărit de iberici — găsirea căii maritime directe din Europa spre India.

Pe măsură ce explorau coastele de vest și est ale Africii, portughezii fundau acolo forturi și factorii comerciale, menite să le asigure dominația militară, navală și comercială în noile regiuni explorate.

Formarea imperiului colonial portughez.

Explorarea țărmurilor vestice și estice ale Africii și descoperirea căii maritime din Europa spre India deschideau Portugaliei vaste perspective în domeniile maritim, comercial și colonial. Pentru a le realiza și valorifica, Portugalia a trecut la ample acțiuni de dominație maritimă și comercială și de cuceriri coloniale. Profitând de superioritatea lor navală și militară, îndeosebi folosirea armelor de foc, portughezii au impus rajahilor de pe coasta de apus a Indiei, în cursul unor expediții efectuate în ultimii ani ai secolului al XV-lea și în primii ani ai secolului al XVI-lea, încheierea unor tratate politice și comerciale, prin care au obținut dreptul de a-și desface produsele în porturile de aici și monopolul exportului în Portugalia al mirodeniilor, pietrelor prețioase, țesăturilor și altor produse orientale de proveniență indiană sau aduse din China, Malaezia sau Indonezia. Negustorii arabi, care dețineau, pînă la venirea portughezilor, rolul de căpetenie în tranzitul și exportul acestor produse, au fost

înlăturați din acest negoț, mărfurile lor au fost confiscate, iar eorăbiile lor atacate și scufundate.

Sultanul Egiptului, sprijinit de venețieni și în alianță cu unii rajahi indieni, cu toții nemulțumiți de instaurarea monopolului comercial portughez, care aducea grele pagube negoțului indian, arab, egiptean și venețian și scăderea taxelor vamale percepute de rajahii indieni și de sultanul egiptean, au pornit lupta împotriva portughezilor, dar flota egipteană și indiană a fost înfrântă și distrusă de cea portugheză, în rada portului Diu, de pe coasta de nord-vest a Indiei (1509). În anul următor, portughezii au cucerit Goa, principalul port al statului indian Bidjapur.

După ce și-au impus supremația navală și militară și dominația politică și comercială pe țărmul de apus al Indiei, portughezii, sub conducerea „vice-regelui Indiilor“, Alfonso de Albuquerque, au organizat expediții de explorare, și cucerire în Orientul Îndepărtat, îndeosebi în peninsula Malacca și în Indonezia, pentru a lua în stăpânire „insulele mirodeniilor“, izvorul care alimenta comerțul cu prețioasele aromate. Ei au cucerit portul Malacca, principalul centru de tranzit și antrepozit al comerțului cu mirodenii din Asia de sud-est (1510) și au pătruns în „insulele mirodeniilor“ — arhipelagul Moluce — în care au izbutit să se înstăpânească în cursul deceniului al treilea. Totodată, pentru a-și întări controlul naval, militar și comercial în Marea Roșie și Golful Persic, portughezii au ocupat insula Socotra (1506) și porturile cheie de aici, Aden (1513), Ormuz (1515) și Maskat (1520).

Astfel, ca urmare a expedițiilor lor de explorare și cucerire, desfășurate în decurs de aproape un secol, portughezii și-au întemeiat un imens imperiu colonial transoceanic, format îndeosebi din baze maritime și de aprovizionare, forturi și factorii comerciale, semănate de-a lungul țărmurilor Africii apusene (insulele Azore și Madeira, insulele Capului Verde, Fernando Po, coasta Guineii și Angolei) și răsăritene (Natal, Sofala, Mozambic, Mombasa, Melinda), la intrarea în Marea Roșie (Aden, insula Socotra) și în Golful Persic (Ormuz, Maskat), pe coasta apuseană a Indiei (Diu, Goa, Calicut), în peninsula Malacca, în insulele Moluce.

Încă din anul 1500 portughezii au început explorările și cuceririle coloniale și în America, pe coasta Braziliei.

Zonele de dominație maritimă și de stăpânire colonială și relațiile comerciale ale Portugaliei se întindeau astfel de pe țărmurile Braziliei și de pe coastele vestice și estice ale Africii pînă pe țărmurile peninsulei arabe, ale Indiei, peninsulei Malacca și Indoneziei.

Organizarea imperiului colonial portughez.

Dispersarea posesiunilor coloniale portugheze pe de o parte, resursele demografice, economice, maritime și militare limitate ale Portugaliei, care avea o populație de circa un milion și o economie slab dezvoltată, pe de altă parte, au imprimat imperiului colonial portughez un șir de trăsături distinctiv. Menit să asigure dominația maritimă și comercială a Portugaliei în zonele sale de stăpânire și influență și exploatarea lor economică și, îndeosebi, comercială, imperiul colonial portughez era format din zone înguste de coastă sau insule, care gravitau economic în jurul unor factorii, și militar în jurul unor forturi. Structura sa era determinată totodată și de faptul că în unele țări asiatice, ca

India, Malacca, Indonezia, existau state feudale dens populate și relativ puternice, care nu puteau fi cucerite, astfel încât posesiunile portugheze erau limitate la fișii înguste sau puncte pe coastă.

Structura și funcțiile imperiului colonial portughez ca și resursele demografice limitate ale Portugaliei au determinat de aceea ca populația portugheză deplasată în colonii în această perioadă să fie redusă ca număr și alcătuită, în marea ei majoritate, din marinari, soldați, slujbași, negustori, personal de întreținere etc. și, cu excepția Braziliei, mai puțin din coloniști. De aceea, imperiul colonial portughez era o alcătuire lipsită de unitate și șubredă care, datorită mișcărilor populației locale și a atacurilor stăpînitorilor feudali locali, arabi, indieni, malaiezi, indonezieni precum și a intervenției rivalilor europeni ai Portugaliei, ca spaniolii, olandezii sau englezii, a început să se destrame în cursul secolului al XVII-lea.

Imperiul colonial portughez depindea direct de coroană, care își exercita un riguros monopol și control asupra explorărilor și dominației maritime, a cuceririlor și organizării coloniale, a activității comerciale transoceanice, prin mijlocirea unor organe centrale și locale, subordonate statului. Organul central suprem era *Casa da India*, o întreprindere maritimă, colonială, comercială și bancară de stat, cu sediul la Lisabona, care procura fondurile necesare activității maritime și comerciale, organiza escadrele de război și comerț, recruta marinari și trupe, numea pe funcționari, acorda licențe de comerț colonial, distribuia mărfurile de export și import, stabilea prețurile de desfacere, calcula beneficiile depunătorilor, în rîndul cărora principalul acționar era regele.

Conducerea coloniilor era exercitată de un vicerege al Indiilor, începînd cu 1504 și de guvernatori pentru posesiunile din Africa, India, Malaezia, Indonezia, Brazilia, ajutați de inspectori, comandanți de forturi, directori de factorii, feluriți funcționari judiciari, administrativi, vamali.

Descoperirile spaniole.

Spaniolii, cărora calea maritimă spre India în direcția sudică și estică le era închisă de către portughezi, și-au îndreptat eforturile spre vestul Oceanului Atlantic, pentru a ajunge în India mergînd către vest.

Pornită din Spania pentru a ajunge, navigînd spre vest, pe țărmurile răsăritene ale Asiei, expediția condusă de Cristofor Columb a ajuns însă, în octombrie 1492, în arhipelagul Bahamas din Marea Caraibilor. În urma celorlalte trei expediții ale lui Columb (1493—1504), spaniolii au explorat arhipelagurile din Marea Caraibilor, coasta de est a Americii Centrale și țărmurile de nord ale Americii de Sud.

Deși Columb nu și-a realizat scopul propus — el căutase drumul maritim către India spre vest, dar descoperise un nou continent, America — descoperirea sa a avut o uriașă însemnătate, ale cărei proporții pot fi evaluate numai în perspectiva istoriei și în funcție de multiplele ei consecințe, atît pentru Europa în genere și pentru Spania în special, cît și pentru America.

Formarea imperiului colonial spaniol.

Descoperirea și explorarea de către spanioli a arhipelagurilor din Marea Caraibilor au fost însoțite, încă din primii ani ai descoperirii, de acțiunea de cucerire, colonizare și exploatare a noilor ținuturi. Profitînd de superiori-

tatea lor militară, spaniolii au trecut imediat la luarea în stăpânire și la colonizarea insulelor Haiti (Espaniola) și Cuba (Juana). Populația locală a fost supusă, iar cei care rezistau au fost luați în sclavie sau masacrați.

Încă de la sfârșitul secolului al XV-lea, paralel cu ultimele expediții ale lui Columb, iar apoi în primele două decenii ale secolului al XVI-lea, exploratori și aventurieri spanioli au organizat noi expediții de explorare a arhipelagurilor din Marea Caraibilor, a coastelor răsăritene ale Americii Centrale și ale golfului Mexic, descoperind peninsulele Yucatan și Florida, precum și a țărmurilor nordice ale Americii de Sud.

Aceste descoperiri și explorări au dat spaniolilor posibilitatea să cunoască mai bine America Centrală și țărmurile nordice ale Americii de Sud, creîndu-se astfel condiții favorabile pentru cucerirea și colonizarea regiunilor în care înfloreau civilizațiile aztecilor (Mexic), mayașilor (America Centrală) și incașilor (Peru).¹

Cucerirea regiunii de sud a Mexicului a fost realizată de către Hernan Cortes în decurs de numai doi ani și jumătate (1519—1521). Pornit în februarie 1519 din Cuba cu 500 de spanioli și 200 de indieni, îmbarcați pe 11 corăbii mici, Cortes a debarcat pe coasta răsăriteană a Mexicului. Deși avea la dispoziție forțe militare reduse, Cortes a profitat de superioritatea sa netă față de azteci în mijloace de luptă — arme de foc, arme albe de oțel, cuirase și coifuri, cavalerie — și în purtarea operațiilor militare, precum și de faptul că unele triburi supuse aztecilor, ca totonacii și tlaxcalanii, nemulțumite de dominația acestora, au trecut de partea spaniolilor, sprijinindu-i cu cete de războinici. Totodată, conducătorul aztecilor, Moctezuma, a căutat să obțină retragerea spaniolilor sau înțelegerea cu ei prin daruri și tratative, care nu au dus însă la nici un rezultat.

Intrați ca oaspeți în capitala aztecă, Tenochtitlan, în octombrie 1519, spanioli au luat ca ostatec pe Moctezuma și au început să conducă țara prin mijlocirea conducătorului aflat în puterea lor. Pe cînd Cortes, cu o parte din detașamentul său, era plecat din Tenochtitlan, aztecii s-au ridicat împotriva spaniolilor, în mai 1520. Revenit în Tenochtitlan în iunie, Cortes a găsit orașul în plină răscoală. Moctezuma a pierit în timpul răscoalei, în împrejurări insuficient de bine cunoscute, fiind ucis, potrivit versiunii spaniole, de către azteci, care îl considerau o unealtă a spaniolilor, sau, potrivit versiunii aztece, de către spanioli, care nu mai aveau nevoie de el. Siliți să se retragă, cu pierderi grele, din Tenochtitlan la sfârșitul lunii iunie, spaniolii, după ce au adunat noi forțe militare, au început asediul capitalei aztece în mai 1521. Aztecii au opus o rezistență îndârjită, spaniolii reușind să ocupe Tenochtitlanul numai în urma unor lupte grele și datorită superiorității lor în mijloace de luptă, în iunie 1521. Tenochtitlanul, ruinat datorită luptelor, a fost, în parte, reconstruit de către spanioli, prin munca forțată a aztecilor, fiindu-i totodată schimbat numele în Mexico. În anii următori, spaniolii au extins treptat, spre nord, spre vest și spre sud, hotarele noii colonii, care a primit numele de Noua Spanie.

Restul Americii Centrale — Guatemala, Honduras, Nicaragua, Costa Rica, Panama — a fost cucerit de spanioli în deceniile al doilea și al treilea al secolului al XVI-lea.

¹ Vezi S. Goldenberg, *Civilizațiile precolumbiene*, în „Studii și articole de istorie“, XXV, 1974, p. 5—16.

Cucerirea și colonizarea de către spanioli a Americii de Sud — cu excepția Braziliei, care intrase în stăpînirea portughezilor — a început în al treilea deceniu al secolului al XVI-lea.

Cucerirea de către spanioli a nord-vestului Americii de Sud — „țara Birú“, căreia cuceritorii i-au spus Peru — a fost ușurată de luptele interne purtate aici. După moartea marelui Inca Huayna Capac în 1527, au izbucnit lupte dinastice între fiii săi, Huascar și Atahualpa, care au durat pînă în 1532, terminîndu-se cu victoria lui Atahualpa. Auzind de bogăția „țării Birú“, doi aventurieri spanioli, Francisco Pizarro și Diego Almagro, după două încercări nereușite de a pătrunde în Peru, în 1524 și în 1526—1527, au organizat în 1532 o nouă expediție. Pizarro și Almagro, avînd 180 de oameni, din care 60 călări și cîteva bombarde, au debarcat în mai 1532 la Tumbez, pe coasta de nord-vest a Perului. Profitînd de superioritatea în mijloace militare și fiind sprijiniți și de partizanii lui Huascar, spaniolii au atacat, prin surprindere, în noiembrie 1532, la Cajamarca, pe războinicii peruani ai lui Atahualpa, i-au înfrînt și l-au luat în captivitate pe Atahualpa, pe care, după ce l-au silit să plătească o imensă cantitate de aur drept răscumpărare, l-au ucis în 1533. Pizarro a impus ca mare Inca pe fiul lui Huascar, Manco Capac, iar el și-a luat titlul de guvernator al Perului, instaurînd astfel aici stăpînirea spaniolă.

Almagro, după o încercare nereușită de a cuceri regiunea de sud-vest a Americii de Sud, Chile, în 1535—1537, a fost nevoit să se întoarcă în Peru. În timpul conflictelor izbucnite între spanioli în Peru pentru aur și putere, frații lui Pizarro l-au ucis pe Almagro în 1538, iar fiul acestuia l-a omorît pe Pizarro în 1541.

După cîteva ani, spaniolii au reluat încercările de a cuceri Chile. În 1540, Pedro de Valdivia a început cucerirea regiunii de coastă, dar în interior a întâmpinat rezistența îndrîjită a triburilor localnice, pe care nu le-a putut aduce la supunere.

În deceniile 4 și 5 ale secolului al XVI-lea, spaniolii au început să exploreze și țărmurile sud-estice ale Americii de Sud, pe teritoriul de astăzi al Argentinei, întemeind și unele așezări, printre care Buenos Aires.

Astfel, de la sfîrșitul secolului al XV-lea și pînă către mijlocul secolului al XVI-lea, spaniolii, profitînd de superioritatea lor materială și militară, politică și de organizare, urmare a stadiului lor de evoluție social-economică mult mai avansat decît al amerindienilor, ca și de dezbinarea sau luptele dintre triburile amerindiene, au luat în stăpînire arhipelagurile din Marea Caraibilor, America Centrală, Mexicul, Florida precum și regiunile din nordul, vestul și sud-estul Americii de Sud, punînd bazele uriașului imperiu colonial spaniol din Lumea Nouă.

În 1521 în componența imperiului colonial spaniol au intrat, ca urmare a expediției lui Magelan, și insulele Filipine.

Organizarea imperiului colonial spaniol.

Descoperirea și cucerirea de către spanioli a unor teritorii imense au fost urmate de un intens proces de colonizare, alimentat de o populație relativ numeroasă, Spania avînd în epoca marilor descoperiri geografice circa 7 milioane

locuitori. La cucerire și colonizare au participat elemente dornice de îmbogățire, provenite din pături sociale felurite, rolul conducător avîndu-l micii nobili săraci.

Colonizarea avînd ca scop primordial acapararea și exploatarea bogățiilor noilor colonii, îndeosebi a metalelor prețioase, populația amerindiană a fost deposedată prin forță de pămînturile ei, redusă la servitute și supusă unui șir de obligații față de coloniști, stat și biserică. Spaniolii au suprapus structurilor sociale și rînduielilor populației amerindiene structuri și instituții feudale iberice, care au dat trăsături distinctive feudalismului hispano-american, caracterizat printr-o servitute apăsătoare, asemănătoare robiei și o crîncenă exploatare, impuse populației locale.

Pămînturile, considerate ca proprietate a coroanei, atît cele dobîndite direct de către coloniști prin deposedarea localnicilor, cît și cele acordate de către regalitate coloniștilor și bisericii, erau deținute de noii stăpînitori sub forma de concesiune funciară (*encomienda*), al cărei senior (*encomendero*) avea dreptul de a impune pe amerindienii de pe domeniu (*encomendados*) la redevențe în produse și prestații în muncă și de a-și exercita asupra lor autoritatea judiciară și administrativă.

Pentru asigurarea mîinii de lucru, populația localnică era obligată, pe baza unui sistem de repartizare (*repartimiento*), să presteze munci istovitoare pe domenii, în mine, la transporturi, primind în schimb adăpost, hrană și îmbrăcăminte. Paralel cu acest sistem, era folosită și munca unui mare număr de sclavi negri, aduși prin comerț din Africa, și amerindieni.

Imensele teritorii descoperite și intrate sub stăpînirea Spaniei și care depindeau direct de coroană, erau conduse de organe centrale, care rezidau în metropolă, și de organe locale, care funcționau în colonii. Organul central suprem era Consiliul Indiilor, creat în 1511, numit *Consejo de las Indias*² și reorganizat în 1524, sub numele de *Consejo real supremo de la Indias*, în a cărui competență intrau principalele probleme ale organizării și conducerii posesiunilor spaniole din America, ca elaborarea legislației și ordonanțelor, numirea slujbașilor, controlul activității administrative și judiciare. De Consiliul Indiilor depindea un organ specializat, *Casa de Contratación*, cu sediul la Sevilla, în a cărui competență intrau organizarea și supravegherea legăturilor maritime și comerciale dintre Spania și posesiunile sale transoceanice. Pentru facilitarea relațiilor comerciale externe ale Spaniei și pentru judecarea litigiilor comerciale, *Casa de Contratación* mai dispunea de un consulat la Sevilla și de un Tribunal al Indiilor la Cadiz.

Coloniile erau împărțite în două viceregate, unul cuprinzînd posesiunile din Mexic și America Centrală, altul pe cele din America de Sud, conduse de viceregi, numiți de suveran. Viceregii erau ajutați de tribunale și consilii administrative (*audiencias*), repartizate pe provincii și al căror număr a sporit treptat, pe măsura cuceririi și colonizării unor noi teritorii.

Organizarea orașelor era imitată după cea a municipalităților castillane, cu unele adaptări impuse de condițiile locale. Orașele și regiunea înconjurătoare

² Deși contemporanii și-au dat curînd seama că în urma călătoriilor lui Columb nu fusese descoperit drumul maritim spre vest către India, ci un nou continent, acestu a continuat să fie denumit, impropriu, Indii.

erau conduse de un consiliu municipal (*ayuntamiento*), cu un primar (*alcde*) și consilieri (*regidores, corregidores*).

Populația amerindiană trăia în zone distincte (*poblados*), și continua să-și aleagă organele proprii de cîrmuire locală, subordonate autorităților spaniole.

Luptele și represiunile din epoca cuceririi, înrobirea și munca forțată, îndeosebi în mine, abuzurile administrației spaniole, destrămarea violentă a structurilor sociale și a felului de viață tradițional, epidemiile provocate de bolile aduse din Europa, ca ciuma, rujeola sau gripa, au provocat un pronunțat și rapid regres demografic în rîndul triburilor amerindiene.³

Exploatarea crîncenă și tratamentul brutal la care erau supuși amerindienii și rapidul lor regres demografic au trezit unele reacții ale coloniștilor și ale autorităților din Spania, îngrijorate de scăderea potențialului uman din coloniile spaniole. Dintre cei care au protestat, un important rol a revenit călușgărului dominican Bartolomeu Las Casas, autorul lucrării *Brevissima relación de la destrucción de las Indias* (1552), care a denunțat cu vehemență ororile comise de spanioli împotriva amerindienilor. În urma acestor acțiuni de protest, Carol Quintul a emis așa numitele „Legi noi“ din 1542, prin care interzicea transformarea amerindienilor în sclavi și îngrădea sistemul encomiendelor. Dar efectul acestor legi a fost redus, deoarece aplicarea lor era paralizată de opoziția coloniștilor și de abuzurile și corupția autorităților coloniale. Interzicerea sclavajului amerindian a stimulat în schimb comerțul cu sclavi negri, al căror număr a început să sporească considerabil în coloniile spaniole din America, îndeosebi în America Centrală.

Formarea imperiului colonial olandez.

Triumful revoluției burgheze din Țările de Jos și constituirea Provinciilor Unite (Olanda) au creat condiții favorabile dezvoltării producției manufacturiere și activității comerciale și bancare, apariției relațiilor capitaliste și expansiunii maritime, comerciale și coloniale a Olandei. Încă de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, în Olanda s-au format mai multe companii comerciale pentru comerțul cu India și Indonezia, care în 1602 au fuzionat într-o Companie a Indiilor Orientale. Disponind de capitaluri imense, de flotă de comerț și de război și de armată proprie și obținînd de la stat monopolul comerțului olandez în Oceanul Indian și în Asia de sud-est, Compania Indiilor Orientale a inițiat acțiuni îndrăznețe și ample, menite să-i asigure preponderența maritimă și comercială în zona „insulelor mirodeniilor“. Profitînd de faptul că Olanda se afla în război cu Spania și că de la 1580 Portugalia, împreună cu coloniile sale, intrase în uniune dinastică cu Spania, olandezii au trecut la cucerirea treptată a imperiului colonial portughez din Asia de sud-est, realizată îndeosebi prin mijloacele maritime și militare ale Companiei Indiilor Orientale. Pentru a-și asigura comunicațiile cu Asia de sud-est, olandezii au ocupat insulele Mauriciu, la est de Madagascar (1598) și au fundat o bază de aprovizionare la Capul

³ Populația localnică a insulei Haiti (Española), care se ridica la venirea spaniolilor, în 1492, la circa 100.000 locuitori, a ajuns în 1496 la o treime, iar în 1548 la numai 500 de persoane. Populația localnică a Mexicului, care se ridica înainte de cucerirea spaniolă la vreo 25 milioane de locuitori, s-a redus după un secol la circa un milion (S. Goldenberg, S. Belu, *Epoca marilor descoperiri geografice*, București, 1971, p. 226, 397).

Bunei Speranțe (1602). În anii următori, olandezii au început cucerirea treptată a coloniilor portugheze din Indonezia, ocupînd Molucele (1602), Iava (1610), unde au întemeiat în 1619 orașul Batavia (Djakarta), devenit centrul imperiului lor colonial, Sumatra, Borneo, Celebes, precum și sudul peninsulei Malacca (1641), care le asigura controlul traficului comercial în Asia de sud-est. Totodată ei au stabilit relații comerciale cu India, China și Japonia.

Astfel, în cursul primei jumătăți a secolului al XVII-lea, olandezii, profitînd de dezvoltarea lor economică și maritimă superioară celei a Portugaliei, au înlăturat dominația maritimă și comercială portugheză, punînd bazele imperiului colonial olandez și ale supremației maritime și comerciale a Olandei în Asia sud-estică.

Ca și imperiul colonial portughez, și cel olandez era format mai ales din porțiuni de coastă, avînd drept centre comerciale, administrative și militare orașe-porturi, factorii fortificate și forturi, locuite îndeosebi de agenți comerciali, slujbași, soldați și marinari ai companiilor comerciale.

Consecințele formării imperiilor coloniale portughez, spaniol și olandez.

Descoperirea Americii și a căii maritime spre India prin circumnavigația Africii și formarea imperiilor coloniale portughez, spaniol și olandez au avut ca urmare extinderea considerabilă a comerțului internațional. Dacă pînă la marile descoperiri geografice domeniile comerciale maritime ale Europei erau Marea Mediterană și Marea Nordului — Marea Baltică, iar comerțul extern european se limita îndeosebi la legăturile cu Orientul Apropiat și cu Africa de nord, după marile descoperiri geografice Europa și-a extins sfera relațiilor comerciale directe pe țărmurile apusene și răsăritene ale Africii, în Asia de sud-est și în America, impunîndu-și totodată și supremația maritimă și comercială în aceste zone.

Descoperirea căii maritime spre India prin circumnavigația Africii, formarea imperiului colonial portughez și instaurarea supremației maritime și comerciale a Portugaliei în bazinul Oceanului Indian au dat o grea lovitură comerțului de tranzit cu mirodenii și cu alte produse orientale efectuate pe ruta Indonezia—India—Iran—Orientul Apropiat—Marea Mediterană. Stăpîni pe „insulele mirodeniilor“, portughezii au preluat o parte însemnată a negoțului cu mirodenii, care erau transportate, direct de la sursă, pe ruta maritimă Indonezia—Oceanul Indian—Oceanul Atlantic—Portugalia. Cumpărate cu prețuri joase în „insulele mirodeniilor“ și scutite de lanțul de vămi și de intermediari de pe vechea rută continentală, condimentele puteau fi vîndute de portughezi la Lisabona cu prețuri mai scăzute decît ale celor aduse prin Orientul Apropiat și Marea Mediterană de negustorii arabi și venețieni și, în același timp, cu un câștig mai mare pentru portughezi. Lisabona a devenit astfel unul din marile centre ale negoțului internațional al epocii.

Descoperirea Americii și fundarea imperiului colonial spaniol și portughez în America au pus, în același timp, bazele comerțului transoceanic dintre Peninsula iberică și Lumea Nouă.

Treptat, la comerțul cu Africa, cu Asia de sud-est și cu America au început să ia parte, în afară de Portugalia și Spania și alte țări din Europa de

apus, îndeosebi Anglia, Franța și Olanda. În aceste condiții, asigurînd realizarea comerțului transoceanic al Europei cu Africa, Asia de sud-est și America, Oceanul Atlantic a ajuns axa comercială a lumii, iar țările situate pe țărmurile sale europene — Portugalia, Spania, Olanda, Anglia, Franța — au devenit principalele puteri comerciale și maritime ale lumii.

În aceste condiții, s-a produs o depășire a activității comerciale din Marea Mediterană și din Marea Baltică de către cea din Oceanul Atlantic și din Marea Nordului. Deși comerțul cu mirodenii din Orientul Apropiat și din Marea Mediterană s-a resimțit de pe urma stăpînirii „insulelor mirodeniilor“ de către Portugalia și a monopolului comercial instaurat de portughezi, mirodeniile și alte produse orientale din Indonezia, India, China au continuat totuși să sosească în porturile din Orientul Apropiat pe drumurile de uscat, pe care portughezii nu aveau posibilitatea să le intercepteze. Totodată, aria imensă pe care se desfășura acest comerț și condițiile de navigație ale epocii făceau ca portughezii să nu-și poată aplica pe deplin monopolul lor comercial nici pe ruta maritimă a mirodeniilor.

Astfel, ca urmare a marilor descoperiri geografice, a avut loc nu atît un declin al comerțului din Marea Mediterană, cît, mai ales, o depășire a lui de către cel desfășurat în Oceanul Atlantic, care a devenit preponderent.⁴

Dezvoltarea, în proporții necunoscute pînă atunci, a comerțului intercontinental a creat, în același timp, premisele formării pieții mondiale.

Ca urmare a sporirii însemnătății maritime și comerciale a țărilor europene situate pe țărmurile Atlanticului, s-a ridicat un șir de centre comerciale și bancare, ca Lisabona, Sevilla, Cadiz, Anvers, Amsterdam, Londra. Anvers a devenit din primele decenii ale secolului al XVI-lea și pînă spre sfîrșitul aceluiași secol unul dintre cele mai însemnate centre comerciale și bancare ale Europei, a cărui bursă, reorganizată în 1532, era „spre folosința negustorilor de orice neam și limbă“. Dezvoltarea comerțului și a băncilor a dus, în același timp, și la diversificarea și perfecționarea tehnicilor comerciale și bancare. Extinderea considerabilă a ariei comerțului mondial nu a fost însoțită însă de îmbunătățirea corespunzătoare a mijloacelor de transport maritim, care au rămas lente — o călătorie din Spania în America dura 1 1/2—3 luni, iar din Portugalia pînă în India sau Malacca, 5—6 luni — astfel încît circulația intercontinentală a negustorilor și a mărfurilor se desfășura cu încetineală.

Descoperirea și colonizarea de către spanioli și portughezi a Americii au fost urmate și de aclimatizarea reciprocă a unor plante și animale. Astfel, din Europa s-au introdus și aclimatizat în America un șir de plante, ca grîul, secara, meiul, orezul, vița de vie, măslinul, diverși pomi fructiferi, trestia de zahăr, precum și animale, ca boul, bivolul, calul, măgarul, oaia, păsări de curte; favorizate de pășunile întinse americane, cirezile de bovine, hergheliile de cai și turmele de oi au devenit foarte numeroase. În schimb, din America s-au adus în Europa unele plante, ca porumbul, cartoful, morcovii, roșiile, ananasul, tutunul, iar dintre păsări, curcanul.

⁴ Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea — începutul secolului al XVII-lea, tonajul anual aproximativ al corăbiilor comerciale care navigau pe Oceanul Atlantic și pe Marea Nordului era de 600—700.000 tone, iar al acelora de pe Marea Mediterană de 300—350.000 tone (F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, tom. I, Paris, 1966, p. 406—407).

Prădarea directă, în timpul cuceririi, de mari cantități de metal prețios acumulate de generații de către amerindieni și, mai ales, exploatarea intensă, începînd cu mijlocul secolului al XVI-lea, a bogatelor zăcăminte de aur și argint au avut ca urmare un aflux de metale prețioase din America în Europa, urmate de profunde consecințe economice și sociale.

Exploatarea minelor de aur și mai ales de argint s-a intensificat îndeosebi după descoperirea zăcămintelor de la Potosi (Peru), în 1545, și de la Zacatecas (Mexic), în 1546, și după introducerea tehnicii de reducere a argintului cu ajutorul mercurului, mai întîi în minele din Mexic, pe la 1555, iar apoi și în cele din Peru, la 1574. Mîna de lucru era asigurată de angajați albi, îndeosebi spanioli, care efectuau lucrările calificate și de supraveghere, de sclavi amerindieni și negri și de populația amerindiană supusă la muncă forțată.

În aceste condiții, producția de aur și mai ales de argint american și exportul lor în Spania au crescut considerabil.⁵

Afluxul de metale nobile din America în Spania, iar de aici, îndeosebi prin comerț, și în celelalte țări din Europa apuseană, a avut însemnate repercursiuni economice și sociale. Bogăția zăcămintelor de metale nobile americane, îndeosebi de argint și abundența și ieftinătatea forței de muncă, în marea ei majoritate formată din sclavi și populație localnică supusă la muncă forțată, au dus la scăderea valorii aurului și mai ales a argintului și deci la o creștere a prețurilor, cunoscută în istogriografie sub denumirea convențională de „revoluția prețurilor”. Astfel, de la începutul la sfîrșitul secolului al XVI-lea, prețurile au crescut în Andaluzia de 5 ori, în Castilia și Aragon de 3 1/2 ori, în Anglia de 5 ori; în Franța, prețurile din primul sfert al secolului al XVII-lea erau de 3 ori mai mari decît la începutul secolului al XVI-lea.

Deoarece creșterea salariilor sau a censurilor senioriale a avut loc mult mai încet decît creșterea costului vieții, „revoluția prețurilor” a favorizat pe producătorii îndeosebi mari de mărfuri — proprietari de domenii, de ferme, de manufacturi — pe negustori, pe bancheri și cămătari și a prejudiciat pe micii producători, care aveau puține prisoase de vîndut, pe salariați și pe nobili care primeau censuri stabilite prin cutumă, ceea ce a accelerat declinul unei părți a feudalității și a creat condiții prielnice formării relațiilor capitaliste în Europa apuseană.

Afluxul mai mare de argint decît de aur a dus, în același timp, la o modificare a raportului dintre aur și argint, care a evoluat de la 1 : 10,22 în perioada 1497—1536, la 1 : 15,45 în perioada 1643—1650.⁶

Marile descoperiri geografice și constituirea imperiilor coloniale portughez, spaniol și olandez au creat totodată condiții favorabile formării și dezvoltării relațiilor capitaliste — „descoperirea Americii, ocolirea Africii pe mare au deschis burgheziei în ascensiune un nou cîmp de acțiune. Piața Indiilor orientale și cea chineză, colonizarea Americii, schimbul cu coloniile, înmulțirea mijloacelor

⁵ Astfel, exportul înregistrat de metale nobile din America în Spania s-a ridicat între 1503 și 1660 la 181.333,800 kg, de aur și la 16.886.815,300 kg de argint; dacă se ia în considerare și contrabanda, se poate aprecia acest export la circa 300 tone de aur și la circa 25.000 tone de argint (S. Goldenberg, S. Belu, *op. cit.*, p. 410).

⁶ S. Goldenberg, S. Belu, *op. cit.*, p. 410.

de schimb și a mărfurilor în genere au dat negoțului, navigației, industriei un avânt necunoscut pînă atunci...“⁷.

În același timp, marile descoperiri geografice au fost urmate de o luptă crescîndă între statele Europei apusene pentru supremație maritimă și comercială și pentru colonii, „de războiul comercial al națiunilor europene, avînd globul întreg ca teatru de război“.⁸

Portugalia și Spania au încheiat, sub patronajul papii, tratatul de la Tordesillas (1494), prin care cele două țări își împărțeau, în exclusivitate, zonele de explorare geografică și de dominație maritimă, comercială și colonială în lume. Zona portugheză și cea spaniolă erau separate de o linie imaginară de demarcație, care trecea la 370 de leghe vest de insulele Capului Verde; zona portugheză se întindea la est de această linie, iar cea spaniolă, la vest. La antipodi, linia de demarcație, stabilită prin convenția încheiată între Spania și Portugalia la Zaragoza (1529), traversa Indonezia, adică zona „insulelor mirodeniilor“, care constituia regiunea cea mai rîvnită în competiția maritimă, comercială și colonială hispano-portugheză.

Pretențiile Portugaliei și Spaniei de a-și rezerva monopolul descoperirilor geografice și supremația maritimă și comercială au generat însă opoziția crescîndă a celorlalte puteri occidentale, care, pe măsura dezvoltării lor economice și maritime, au început lupta pentru dominația maritimă și comercială împotriva statelor iberice. Lupta s-a accentuat din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ducînd la războiul maritim hispano-englez, care a culminat cu înfrîngerea de către englezi a „Invincibilei Armada“, în 1588 și la războiul Olandei împotriva Spaniei și Portugaliei, care a dus, în cursul primei jumătăți a secolului al XVII-lea, la cucerirea de către olandezi a celei mai mari părți a imperiului colonial portughez din Asia de sud-est. Ulterior, lupta pentru supremația maritimă, comercială și colonială a dus la izbucnirea războiului naval dintre cele două mari puteri maritime în ascensiune, Anglia și Olanda, din al treilea sfert al secolului al XVII-lea, sfîrșit cu victoria Angliei.

Formarea imperiilor coloniale portughez, spaniol și olandez a avut ca urmare subjugarea, înrobirea sau chiar dispariția unor popoare din Africa, Asia de sud-est și America. Îndeosebi luarea în stăpînire de către portughezi a unor ținuturi din Africa a fost însoțită de înrobirea masivă a unor populații africane și de organizarea comerțului cu sclavi negri, avînd ca principală destinație coloniile portugheze și spaniole din America. Totodată, cucerirea de către iberici, îndeosebi de către spanioli, a Americii, a dus la subjugarea, înrobirea și chiar dispariția a numeroase popoare amerindiene, la dezagregarea structurilor lor sociale și a organizării lor prestatale și la distrugerea quasistotală a strălucitelor civilizații precolumbiene. Cuceririi i-a urmat etapa conviețuirii și a unor importante mutații demografice, rezultate din stabilirea unei populații de coloniști spanioli și portughezi, din aducerea a numeroși sclavi negri și din persistența unei părți a populației amerindiene precum și din amestecul etnic al acestor populații, în condițiile cărora s-au creat premisele formării popoarelor, iar apoi a națiunilor latino-americane.

⁷ K. Marx, Fr. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, București, Ed. Politică, 1962, p. 33.

⁸ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, București, Ed. Politică, 1960 p. 745.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

- Luis de Camões, *Lusiada* (în românește de Aurel Covaci, cu un cuvânt introductiv de Ovidiu Drîmba), București, 1965.
- Garcilaso de la Vega „El Inca“ *Regeștile cronici ale incașilor* (Traducere, prefață și note de Oana Busuioceanu), București, 1974, pp. 257—285.

Lucrări și studii

- P. Chaunu, *L'expansion européenne du XIIIe au XVe siècle*, Paris, 1969 („Nouvelle Clio“, nr. 26); Idem, *Conquête et exploitation des nouveaux mondes (XVIe siècle)*, Paris, 1969 („Nouvelle Clio“, nr. 26 bis); S. Columbeanu, R. Valentin, *Lupta pentru supremația mărilor*, București, 1973, pp. 5—45; S. Goldenberg, S. Belu, *Epoca marilor descoperiri geografice*, București, 1971; R. Kinjalov, A. Belov, *Pe urmele conchistadorilor*, București, 1962; I. P. Maghidovici, *Istoria descoperirilor geografice*, București, 1959, pp. 59—494; A. Oțetea, *Renașterea și Reforma*, București, 1968, pp. 76—105; M. Popa, „Revoluția prețurilor“ în Europa, în „Studii și articole de istorie“, XII, 1968, pp. 151—168.